

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
НИЗОМИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ
ПЕДАГОГИКА УНИВЕРСИТЕТИ

ФАЛСАФА КАФЕДРАСИ

Жондор Туленов

ЖАМИЯТ ФАЛСАФАСИ

*(Бакалаврият йўналиши учун
маърузалар матни)*

Олтинчи бўлим

ТОШКЕНТ — 2001 й.

13-мавзу: ЖАМИЯТНИ ФАЛСАФИЙ АНГЛАШ
АСОСЛАРИ
(24-маъруза)

РЕЖА

1. Жамият тушунчаси ва унинг асосий жиҳатлари. Жамиятнинг моддий асоси
2. Давлат ва сиёсий ташкилотларнинг жамият ҳаётидаги ўрни
3. Оила ва ижтимоий-этник бирликлар жамият таркибининг муҳим қисми.
4. Жамиятни ҳаракатлантирувчи кучлар

АДАБИЁТЛАР

- Каримов И.А. Ўзбекистон ХХІ аср бўғасасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. Т., “Ўзбекистон”, 1997 йил (49-69 б.)
- Форобий Абу Наср. Фозил одамлар шаҳри. Т., 1993 йил (189 б.)
- Туленов Ж., Гофуров З. Миллатлараро ҳамжиҳатлик давлатимиз бойлиги. Т., “Ўзбекистон”, 1999 йил (3-19 б.)
- Рустамова М. “Катта оға” ва тор миллатчилик муносабатларининг келажаги йўқ. Т., “Ўзбекистон”, 1999 йил (3-22 б.)

1. Жамият тушунчаси ва унинг асосий жиҳатлари. Жамиятнинг моддий асоси

Оламни билиш нафақат табиат балки жамият ҳодисаларини фалсафий таҳлил этишни тақозо этади. Шунинг учун ҳам жамият нима, у қандай қилиб пайдо бўлган, жамият тараққиётининг манбаи нимада каби саволлар кишиларни доимо қизиқтириб келган.

Жамиятнинг келиб чиқиши, унинг тараққий этиш қонуниятлари ҳақида Шарқ мутафаккирлари Форобий, Беруний, Ибн Сино ва бошқалар бир қанча ажойиб фикрларни илгари сурганлар.

Форобий жамият инсонларнинг хоҳиши билан ўзларига керак бўлган истеъмол маҳсулотларини биргалашиб ишлаб чиқариш ниятида ташкил этилган жамоа бирлашмаси, деб ёзади ўзининг “Фозил одамлар шахри” асарида.

“Ҳар бир инсон ўз табиати билан шундай тузилганки, у яшаш ва олий даражадаги етукликка эришмоқ учун кўп нарсаларга муҳтож бўлади, у бир ўзи бундай нарсаларни қўлга кирита олмайди, уларга эга бўлиш учун инсонлар жамоасига эҳтиёж туғилади. Шу сабабли яшаш учун зарур бўлган, инсонларни бир-бирларига боғловчи ва ўзаро ёрдамлашувчи кўп кишиларнинг бирлашуви орқалигина одам ўз табиати бўйича интилган етукликка эришуви мумкин. Бундай жамоа аъзоларининг фаолияти бир бутун ҳолда уларнинг ҳар бирига яшаш ва етукликка эришув учун зарур бўлган нарсаларни етказиб беради. Шунинг учун инсон шахслари кўпайдилар ва ернинг аҳоли яшайдиган қисмига ўрнашдилар, натижада инсон жамоаси вужудга келди”¹.

¹ Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шахри. Тошкент, 1993 й., 183-184-бетлар.

Берунийнинг фикрича, жамият инсонлар томонидан “шартнома” асосида тузилган. Унингча, “инсон ўз эҳтиёжларини тушуниб, ўзига хос ўхшаш кишилар билан бирга яшашнинг зарурлигини англай бошлайди. Шунинг учун ўзаро келишувчанлик қабiliдаги “шартнома” тузишга киришади. Одамларнинг биргаликдаги турмуши инсонни ҳақиқий қудратига, унинг эҳтиёжларини қондиришга олиб келмайди, бунинг учун яна меҳнат қилиши ҳам зарурдир”¹.

Ибн Сино жамиятда инсонлар ўзаро ёрдам асосида яшашлари керак, жамият кишиларнинг ўзаро келишуви асосида қабул қилинадиган адолатли қонунлар асосида яшашлари зарур деб таъкидлайди.

Олмон файласуфи Гегельнинг кўрсатишича, жамиятнинг тарихий тараққиёти, унинг ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий ўзгаришларнинг асосий сабаби “мутлоқ ғоя” га боғлиқдир. У ўзининг “Фалсафа тарихи” асарида “мутлоқ ғоя” кишилик жамияти тарихини ҳаракатга келтирувчи куч, деб кўрсатади. Табиат ва жамиятнинг тараққиёти ҳам, ижтимоий муносабатлар тараққиёти ҳам “мутлоқ ғоя”, абадий руҳ тараққиётидан келиб чиқади, деган қараш Гегель фалсафасининг асосий ғоясини ташкил этади.

Жамият тараққиёти сабабларини ғояларга боғлаб тушунтириш, дунёни ақл идора қилади деб ҳисоблаш фақат Гегель таълимоти учунгина эмас, балки Фейербахга ҳам хосдир.

“Христианликнинг моҳияти” деган асарида Фейербах жамият тарихида рўй берган барча ўзгаришлар диний таълимотлар, қарашлар ўзгаришидан келиб чиқади деган фикрни илгари суради. Динни такомиллаштириш ёки янги бир дин ўйлаб топиш, Фейербахнинг фикрича, жамиятни ўзгартириш йўли ҳисобланади.

Жамият тушунчаси одатда кенг ва тор маънода ишлатилади. Кенг маънода бу тушунча табиатдан ажралиб чиққан моддий дунёнинг таркибий қисми, ўз-ўзидан ривожланиб турадиган кишилар ҳаётий фаолиятларининг мажмуини ифодалайди, тор маънода эса у кишилик тарихининг муайян босқичи ёки ижтимоий тузумнинг аниқ, турини англатади.

¹ Буюк сиймолар, алломалар. Т., 1995, 51-бет.

Кишилик жамияти табиат тадрижий тараққиётининг муайян бир босқичида вужудга келган ижтимоий муносабатлар йиғиндисидир. Кишилик жамияти тараққиёти оламда рўй бераётган умумий қонуният жараёнининг муҳим бир таркибий қисмини ташкил этади ва у табиатда рўй бераётган диалектик ривожланиш билан бевосита боғлангандир.

¶ Табиат тараққиётининг олий маҳсули бўлган жамиятни кишиларнинг фаолияти яратади, шу билан бирга одамнинг ўзи ҳам жамият тараққиётининг маҳсулидир.

¶ Кишилик жамияти одамларнинг ишлаб чиқариш фаолияти асосида вужудга келган. Ишлаб чиқариш жараёнида кишилар ўзаро муайян ижтимоий алоқа ва муносабатларда бўладилар. Ишлаб чиқариш муносабатларининг жаъми ижтимоий муносабатлар деб аталадиган нарсани, яъни жамиятни вужудга келтиради, вужудга келтирганда ҳам тарихий тараққиётнинг муайян босқичида турган жамиятни вужудга келтиради.

¶ Илмий фалсафа жамиятга мавҳум, ғайритарихий қарашга, яъни уни вақт билан ва унинг ўзи турган муайян тараққиёт босқичи билан боғланмаган ҳолда изохлашга асосланган метафизик тушунишлардан, умуман жамият йўқ ва бўлмайди, балки тарихий тараққиётнинг муайян босқичида турган, ўзига хос хусусиятга эга бўлган жамият мавжуддир, деб ҳисоблайди.

Жамият қотиб қолган эмас. Инсоният сингари ҳар бир алоҳида жамият ҳам доимо тараққий этиб, ўтмишдан келажакка томон юксалиб, илгарилаб бораверади. Жамият тараққиёти асосини меҳнат, ишлаб чиқариш ташкил этади.

Моддий бойликларни табиат инсонга тайёр ҳолда етиштириб бермайди. Табиат бахш этган нарсалар билан ўз эҳтиёжларини қондирувчи ҳайвонлардан фарқли ўлароқ, инсон тирикчилиги учун зарур бўлган моддий буюмларларни ўзи ишлаб чиқаради. Ҳайвонлар табиатга мослашади. Инсон эса табиатга фаол таъсир кўрсатиб, уни ўзгартиради, ўзлаштиради ва ўз мақсади йўлида ундан фойдаланади. Инсон ўзининг битмас тугалмас меҳнати билан табиатга таъсир кўрсатади, ишлаб чиқаришни амалга оширади.

¶ Моддий бойликлар яратиш қуйидаги уч жиҳатни ўз ичига олади: 1) мақсадга мувофиқ фаолиятни, яъни меҳнатни; 2) меҳнат предметларини, турли хилдаги табиий